

Družinska pismenost kot oblika medgeneracijskega učenja: začetki programov družinske pismenosti pri nas

*Livija Knaflič*¹

Povzetek

Raziskave o pismenosti otrok, mladostnikov in odraslih so pokazale, da so dosežki na preizkusih pismenosti povezani z ravniyo pismenosti njihovih staršev. Raven pismenosti se medgeneracijsko prenaša (in ohranja) znotraj družin in le majhen delež otrok preseže raven pismenosti svojih staršev. Družinsko okolje s svojimi socialnimi in kulturnimi značilnostmi, zlasti z dejavnostmi na področju bralnih navad in bralne kulture, pomembno vpliva na raven pismenosti otrok. Celostno gledano raven pismenosti v družbi stalno narašča, a sodobni način življenja, podprt z novimi računalniškimi tehnologijami, ustvarja potrebe po vedno višjih ravneh pismenosti. Zato se v izobraževanju pozornost posveča izboljševanju pismenosti, razvijajo se tudi različni izobraževalni prijemi za zviševanje ravni pismenosti posameznih ciljnih skupin prebivalstva. Programi družinske pismenosti so skupek različnih izobraževalnih pristopov s ciljem spodbuditi ali naučiti starše, kako v družinsko življenje vnašati dejavnosti, ki izboljšujejo pismenost, ter kako k sodelovanju pritegniti vse družinske člane. Koncept družinske pismenosti izhaja iz ugotovitev, da se pismenost medgeneracijsko prenaša in da je za boljšo pismenosti otrok treba zvišati pismenost staršev. Na Andragoškem centru Slovenije smo leta 1999, upoštevajoč izsledke raziskave o pismenosti odraslih (IALS), razvili prvi program družinske pismenosti pri nas.

Ključne besede: pismenost, družinska pismenost, programi družinske pismenosti

Family Literacy as a Form of Intergenerational Learning: The Beginnings of Family Literacy Programmes in Slovenia – Abstract

Research on childhood, youth or adult literacy indicates that there are connections between the literacy levels of children and their parents. An intergenerational transfer of literacy level is present within the family and only a small amount of children surpass the literacy level of their parents. Social and cultural characteristics of the family environment, especially activities connected to reading practices and reading culture, have a significant influence on the literacy level of children. Generally speaking, a society's literacy level is constantly increasing. The modern way of life, supported by new technologies, is creating the need for higher and higher levels of literacy. This is the reason why so much attention is paid to improving literacy. Different programmes exist for different target groups. Family literacy programmes use different

1 Dr. Livija Knaflič, Ljubljana, od 1999 do 2007 sodelavka Andragoškega centra Slovenije

educational methods with the same aim: to teach and motivate parents to include activities which improve the literacy of all its members into family life. The concept of family literacy is based on findings establishing intergenerational literacy transfer. To improve children's literacy it is necessary to improve parents' literacy too. Based on the results of IALS (International Adult Literacy Survey), the Slovenian Institute for Adult Education developed Slovenia's first family literacy programme in 1999.

Keywords: literacy, family literacy, family literacy programme

*Poglej, cela knjiga samo o metuljih!
(Odrasli udeležene v programu družinske pismenosti
prvič v šolski knjižnici, 1999.)*

Uvod

Razvoj računalniških tehnologij v zadnjih desetletjih ustvarja vedno večje potrebe po različnih spretnostih, povezanih s pismenostjo; večje potrebe pa so sprožile tudi več raziskav na področju pismenosti otrok, mladostnikov in odraslih (PIRLS, PISA, IALS, PIAAC). Preučevanje dejavnikov, ki so povezani z razvojem pismenosti, je pokazalo, da ima družina pomemben vpliv na raven pismenosti, ki jo doseže posameznik. V nekaterih okoljih (tudi v Sloveniji) je vpliv družine na razvoj pismenosti v otroštvu opazen tekom celotnega življenja, kljub poznejšim vplivom šolanja, delovnega mesta in drugim vplivom iz posameznikovega okolja. Znanstveniki ugotavljajo, da se raven pismenosti medgeneracijsko prenaša (in ohranja) znotraj družin in le majhen delež otrok preseže raven pismenosti svojih staršev. Zaradi tega so se raziskovalci posvetili preučevanju dejavnosti v družini, ki so povezane s pismenostjo, kot tudi stališč, navad in vrednot ter ožjega in širšega družinskega okolja. V prispevku predstavimo koncept družinske pismenosti in nato programe za razvoj družinske pismenosti.

Družinska pismenost

Pretežno kvantitativne raziskave pismenosti, ki so kazale na pomemben vpliv družine na razvoj pismenosti, so spodbudile več kvalitativnih raziskav o tem, kaj vse v domačem okolju vpliva na proces opismenjevanja pri otroku. Čeprav raziskovalci v začetnem obdobju raziskav pismenosti še niso uporabljali izraza družinska pismenost, so svoje ugotovitve opisovali kot dejavnosti, navade, stališča, povezane z rabo pismenosti (branjem in pisanjem). Izraz družinska pismenost se je začel uporabljati v 80. letih prejšnjega stoletja in se je nanašal na opise dejavnosti, ki so povezane s pismenostjo znotraj družine (Taylor, 1983, v Nutbrown, Hannon in Morgan, 2005). V zadnjem času se izraz uporablja tako, da zajema skupek dejavnosti, povezanih s pismenostjo, ki potekajo med družinskimi

člani različnih rodov (generacij). Morrow (v Wasik in Herman, 2004, str. 7) opisuje družinsko pismenost takole: »Družinska pismenost zajema vse načine, s katerimi starši, otroci in razširjena družina uporabljajo pismenost doma in v svojem okolju. Včasih družinska pismenost na nek naraven način poteka med vsakdanjimi dejavnostmi ter odraslim in otrokom pomaga pri dnevnih opravilih. Ti dogodki lahko vključujejo risanje ali pisanje za predstavitev idej, sestavljanje beležk, pisemskih sporočil, izdelovanje seznama, branje in sledenje navodilom, pripovedovanje ali izmenjavo idej s pogovorom, branjem ali pisanjem. Družinska pismenost se lahko razvija načrtovano s strani staršev ali se zgodi spontano med dnevnimi opravki staršev in otrok«. Raba različnih vrst spretnosti, povezanih s pismenostjo, je navzoča v vseh oblikah družinskega življenja, povezanih s šolanjem, službo, gospodinjstvom, prostočasnimi dejavnostmi itn.

Če se ozremo v preteklost, lahko ugotovimo, da je bila »družinska pismenost dosledno navzoča v domovih in skupnosti skozi generacije. Odrasli so na nek način vzgajali, izobraževali otroke, da so postali pismeni na način in v skladu s tradicijo njihove kulture« (De Bruin – Parecki, 2007, str. 3). Prenos znanja in kulturnih dobrin je ustvarjal kulturno dediščino, ki se brez medgeneracijskega prenašanja ne bi ohranila. Informacije so se prenašale na različne načine: s pripovedovanjem, petjem, risanjem in tudi pisanjem.

Pismenost

Slovenska Nacionalna komisija za razvoj pismenosti je uporabila naslednjo opredelitev pismenosti: Pismenost je trajno razvijajoča se zmožnost posameznikov, da uporabljajo družbeno dogovorjene sisteme simbolov za sprejemanje, razumevanje, tvorjenje in uporabo besedil za življenje v družini, šoli, na delovnem mestu in v družbi. Poleg zmožnosti branja, pisanja in računanja, ki veljajo za temeljne zmožnosti pismenosti, se danes poudarja tudi pomen drugih zmožnosti (npr. poslušanje) in novih pismenosti, kot so informacijska, digitalna, medijska pismenost in druge, ki so pomembne za uspešno delovanje v družbi (Nacionalna strategija za razvoj pismenosti, 2006).

Raziskave pismenosti so razkrile, kako kompleksna večina je pismenost in obnem, kako se pismenost kot socialna in kulturna praksa kaže v različnih oblikah, uporablja v različne namene in različnih kontekstih. Različna področja rabe pismenosti so pripeljala do tega, da preučujejo pismenost različne veje znanosti: jezikoslovje, psihologija, sociologija itn. Njihove ugotovitve pa niso vedno primerljive zaradi različnih raziskovalnih metodologij, izrazoslovja itn. Kucer (2009) je razvil večdimenzionalni model pismenosti, s katerim poskuša združiti spoznanja različnih ved in poenotiti izrazoslovje. Avtor navaja naslednje razsežnosti pismenosti: jezikovne, spoznavne, socialno-kulturne ter razvojne razsežnosti.

Pri razlagi jezikovne (lingvistične) razsežnosti pismenosti je avtorjevo izhodišče to, da je jezik osnovno sredstvo za ustvarjanje (konstrukcijo) pomena pri branju ali pisanju.

Za primerno interakcijo posameznika z besedilom, ki ga bere ali piše, je potrebno veliko jezikovnega znanja s področja pragmatike, semantike in sintakse ter splošnega znanja, povezanega z vsebino besedila. Tudi če se posameznik ne zaveda vloge jezika v različnih oblikah pismenosti, je jezik vedno prisoten – ne le kot statičen sistem pomenov in pravil, temveč kot socialna dejavnost (komunikacija), ki je namenjena doseganju določenih ciljev.

Spoznavna (kognitivna) razsežnost pismenosti zajema miselne procese in strategije, ki jih posameznik pri branju ali pisanju aktivira za tolmačenje pomena. Raba pismenosti je kompleksna kognitivna dejavnost; poleg rabe osnovnih spretnosti branja, pisanja in računanja vključuje tudi povezovanje obstoječega in novega znanja, to je razumevanje in pomnjenje dejstev ter odnosov, oblikovanje ali preoblikovanje stališč, vrednot itn. Rezultati branja so za različne bralce različni. Gre za množek osnovnega sporočila in zmožnosti povezovanja tega z lastnim znanjem.

Socialna in kulturna razsežnost pismenosti se kaže v tem, da dejavnost, povezana s pismenostjo, predstavlja družbeno, socialno dejanje ali obliko komunikacije, ki vključuje več oseb: pisca sporočila, bralca ali bralce itn. Socialna narava pismenosti se kaže tudi v tem, da dejavnosti, kot so npr. branje, izbor bralnega gradiva, raba pisanja, čas, ki ga posvečamo branju, povzemajo značilnosti socialnih skupin, katerim pripadamo. Pismenost predstavlja pomembno kulturno dobro, ki je omogočila ohranjanje zgodovine človeštva, kulturne dediščine, pridobljenega znanja in napredek človeštva.

Razvojna razsežnost pismenosti poudarja vseživljenjsko prisotnost pismenosti – od rojstva dalje. Po rojstvu se začne govorno-jezikovni razvoj, ki je podlaga za poznejši razvoj pismenosti. Raziskovalci, učitelji in starši ugotavljajo, da se priprava na opismenjevanje začne že pred vstopom v šolo ter da se govorno-jezikovni, kognitivni in socialni ter kulturni razvoj nadaljujejo tudi z opismenjevanjem. Ker razvoj pismenosti traja vse življenje, je potrebno temu ustrezno pripravljati tudi spodbude za razvoj pismenosti v različnih obdobjih.

Za razvoj in doseganje ustrezne ravni pismenosti je pomembno, da se učinkovito povežejo jezikovne, spoznavne, socialne in kulturne razsežnosti pismenosti v nek širši kontekst. K tem razsežnostim avtor Kucer dodaja še izobraževalno razsežnost pismenosti, ki se nanaša na načrtovanje in rabo izobraževalnih prijemov, ki vsebujejo vse razsežnosti pismenosti, ne pa le učenje branja in pisanja.

V dejavnostih družinske pismenosti se prepletajo vse omenjene razsežnosti, vključno z izobraževalno razsežnostjo. K temu je treba dodati, da obstajajo različni načini kodiranja in prenosa informacij ter da različni jeziki uporabljajo različne pisave. Možno je, da je nekdo »pismen« v enem okolju ali na en način, npr. s tradicionalno rabo branja in pisanja, in »nepismen« v drugem, na primer računalniškem okolju. Lahko je pismen v enem jeziku, drugega obvlada samo ustno. Opismenjevanje je pridobivanje veščine, za katero sta potrebna učenje in raba (vaja). Brez učenja, ki nas vpelje v sistem pisave (in

jezika), ni razvoja pismenosti. Če pa posameznik pridobljenih veščin ne uporablja, gre do te v pozabo (ali kot pravi angleški pregovor *use it or lose it*).

Raziskovalni podatki o družinski pismenosti pri nas

Raziskovanje družinske pismenosti je posredno vključeno v raziskave o pismenosti posameznih starostnih skupin. Dokaj objektivni podatek, ki se uporablja v raziskavah in govori o vplivih družine na pismenost njenih članov, je stopnja izobrazbe staršev posameznika, ki je vključen v raziskavo. Raziskovanje pismenosti pri otrocih, mladostnikih in odraslih potrjuje, kar izobraževalci ugotavljajo pri vsakdanjem delu, in sicer, da imata družina in domače okolje pomembno vlogo pri opismenjevanju in šolanju otrok. Za pridobivanje podatkov o aktualnih vplivih odraslih na pismenost otrok se uporabljajo dokaj merljivi in opazovanju dostopni podatki o izvajanju posameznih dejavnosti v medgeneracijskem kontekstu (založenost z bralnim gradivom, trajanje branja otrokom, obiskovanje knjižnic in drugih kulturnih ustanov). Del podatkov o vplivih odraslih na pismenost otrok ostaja težje dostopen in/ali težje prepoznaven, npr., ko gre za stališča ali vrednote v družini (odnos do branja, bralna kultura itn.).

Mednarodna raziskava o pismenosti odraslih (International Adult Literacy Survey – IALS, 1994–1998), v kateri je sodelovala tudi Slovenija, je pokazala, da je za našo populacijo odraslih značilno, da se dosežek na preizkusu pismenosti najbolj povezuje s stopnjo izobrazbe posameznika, na drugem mestu je starost posameznika in na tretjem izobrazba staršev. V raziskavo so bili vključeni odrasli od 16. do 65. leta starosti (N=2972), med njimi verjetno velika večina že dolga leta ne živi v svoji primarni družini, a podatki kažejo, da je vpliv domačega okolja na raven pismenosti v življenju posameznika še dolgo prisoten.

Močan in trajajoč vpliv izobrazbe (in pismenosti) staršev na raven pismenosti otrok govori o tem, da se določena raven pismenosti prenaša (prek vzgoje in skupnega življenja) iz roda v rod in se ohranja znotraj družine ter da gre za medgeneracijski prenos pismenosti. Prenasjanje ali ohranjanje ravni pismenosti znotraj družin lahko pomeni, da povprečno šolanje ne uspe nadoknaditi primanjkljajev na področju pismenosti, ki izvirajo iz družine.

Raziskavo o pismenosti odraslih je v Sloveniji izpeljal Andragoški center Slovenije, kjer smo takrat opravili sekundarne analize podatkov, pridobljenih z raziskavo (več v raziskovalnem poročilu Knaflič, Mirčeva in Možina, 2001). V vzorcu anketiranih oseb je bilo tudi 846 anketirancev, ki so bili starši šolskih otrok. Statistična obdelava pridobljenih podatkov je vzorec staršev razvrstila v tri skupine, ki so se ločile po stopnji izobrazbe in stopnji dejavnosti, povezane s pismenostjo, ki potekajo v družini. V skupini zelo dejavnih staršev (44 %) so prevladovali starši s srednjo in višjimi stopnjami izobrazbe, pri srednje dejavnih starših (42 %) starši z zaključeno poklicno ali osnovno šolo in v tretji skupini manj dejavnih staršev (14 %) so bili starši

z osnovnošolsko izobrazbo ali manj. Podrobnejša obdelava podatkov je pokazala, da je srednje dejavna skupina pomembno – bolj kot drugi dve – motivirana za sodelovanje s šolo pri razvijanju bralnih navad njihovih otrok. Iz njihovih odgovorov je bilo možno sklepati, da se zavedajo pomena pismenosti ter jim doseženo znanje in raven pismenosti ne zadoščata, da bi sami prispevali k razvoju pismenosti in šolanju svojih otrok. Ta ugotovitev je bila pomembna spodbuda za iskanje možnosti za razvoj programov za zviševanje ravni pismenosti v družini.

Andragoški center Slovenije je imel v poznih devetdesetih letih prejšnjega stoletja dovolj strokovnega znanja na področju pismenosti odraslih in dovolj izkušenj s programom *Usposabljanje za življenjsko uspešnost – UŽU*, ki je bil prvi javnoveljavni in splošno izobraževalni program za odrasle. Znanje in izkušnje so bili podlaga za razvoj programov za zviševanje pismenosti za različne ciljne skupine odraslih (Ileršič, 2007). Med njimi je tudi prvi program družinske pismenosti v Sloveniji za družine s šolskimi otroki (v prvem triletju osnovne šole), poimenovan *Beremo in pišemo skupaj*, ki ga bomo predstavili v nadaljevanju.

Programi družinske pismenosti

Program družinske pismenosti (ang. *family literacy program*) je načrtovan izobraževalni prijem s ciljem poučevanja in spodbujanja različnih dejavnosti v družini, ki so povezane s pismenostjo. Cilji vseh programov družinske pismenosti so zviševanje ravni pismenosti pri vseh družinskih članih. Programi se lahko razlikujejo po trajanju; izvajajo se kot enkratni dogodek ali sklop srečanj. V nekatere programe so vključeni samo starši, možno pa je izvajati tudi program istočasno za otroke in starše. Starost otrok je tudi eden od kriterijev, ki razlikuje programe; lahko je namenjen predšolskim, osnovnošolskim otrokom ali najstnikom, čemur se bodo prilagajale vsebina in metode dela. Različna je lahko vsebina, s pomočjo katere izvajalci programov želijo doseči cilje programa. Programi lahko vsebujejo dodatno vsebino, ki je pomembna za konkretno skupino udeležencev. Npr. pri družinah priseljencev, ki se vključujejo v program, je poudarek tudi na učenju jezika okolja, pri družinah z brezposelnimi starši pa tudi na iskanju možnosti za delo itn. Med izvajanjem programa se lahko sproti vključuje vsebina, ki je za udeležence pomembna, kot je starševstvo, zdravje ali kaj drugega.

Nekateri avtorji vidijo programe družinske pismenosti kot nadaljevanje šolskega dela skupaj s starši. Nutbrown (2005, str. 19) opredeli program družinske pismenosti kot »program, ki razvija pismenost s pomočjo družinskih razmerij in družinskih praks, povezanih s pismenostjo«. Drugače povedano – avtor poudarja, da program družinske pismenosti temelji na odnosu, ki že obstaja in se s pomočjo družinske pismenosti še krepi. Kot primer navaja prizadevanja šole, da vključijo tudi starše v učenje branja in pisanja svojih otrok. To večina staršev do določene mere že spontano izvaja, šola pa poskuša to

motivacijo staršev uporabiti za to, da jih nauči, kako narediti še več in kako izkoristiti priložnosti v domačem okolju. Skupne dejavnosti z določenim ciljem izboljšajo odnose med družinskimi člani in so v dobrobit vseh družinskih članov. Veliko staršev bo ob delu z otrokom obnovilo svoje znanje ali se naučilo kaj novega.

Večina avtorjev se strinja, da je razvoj programov družinske pismenosti prijem, pri katerem se opismenjevanje otrok obravnava povezano s pismenostjo staršev. Družina je enota, v kateri poteka učenje. Vsa družina enakovredno sodeluje v programu, učenje poteka v vse smeri ne glede na starost ali spol družinskih članov. Izkušnje kažejo, da se vedenjski vzorci, vzpostavljeni v okviru dejavnosti družinske pismenosti, prenašajo tudi na druge oblike družinskega življenja.

Kratek oris programa družinske pismenosti *Beremo in pišemo skupaj*

Program *Beremo in pišemo skupaj* je bil namenjen manj izobraženim staršem in otrokom v prvem triletnem devetletku (otroci stari od 6 do 9 let). Izraz *manj izobraženi* smo uporabljali za vse odrasle, ki so imeli za seboj deset let šolanja ali manj. Cilj programa je bil razvijanje temeljnih spretnosti (pismenosti) na ravni vsakdanjih potreb družine. Poseben poudarek je bil na usposabljanju staršev za pomoč otroku pri opismenjevanju. V skupine je bilo vključenih osem do dvanajst staršev in njihovi otroci. Program je trajal petdeset ur, s priporočilom, da se izvaja enkrat tedensko po tri pedagoške ure. Srečanja so lahko trajala nekoliko dlje, ko so udeleženci obiskali knjižnico ali kako drugo kulturno ustanovo v domačem okolju. Celotna izvedba programa je trajala tri do štiri mesece.

Tipične vsebine, ki so se praviloma na željo staršev vključevale v program, so bili načini za spodbudo in pomoč otroku pri učenju branja, pisanja in računanja. Dejavnosti so se izbirale tako, da so v njih sodelovali starši in otroci ter so dejavnosti lahko izvajali tudi v domačem okolju. Vsaka skupina udeležencev je obiskala najbližjo knjižnico in se seznanila z njenim delovanjem, če je bilo možno pa tudi kako drugo kulturno ustanovo (muzej) ali naravno znamenitost v domačem kraju.

Program sta izvajali dve posebej usposobljeni učiteljici (ali učitelja), ki sta si delili delo tako, da so bili vsi udeleženci – starši in otroci – ves čas dejavni. Posamezno srečanje je bilo organizirano po načelu projektnega dela: udeleženci so izbrali problem, npr. učenje poštevanke, in se z učiteljicama dogovorili, kako bodo ta problem rešili (npr. izdelali igro »domine« ali »spomin« s poštevanko). Vsako srečanje je bilo zaokrožena in zaključena celota, da so udeleženci lahko sledili programu, tudi v primeru odsotnosti. Izvajalci programa so si prizadevali seznaniti starše s temeljnimi spretnostmi in z znanjem, povezanim s pismenostjo, ki jih narekuje vsakdanje življenje. Učiteljice so spodbujale družine k čim večji rabi veščin pismenosti, in sicer za potrebe vsakdanjega življenja, porabe prostega časa itn. Večja uporaba pismenosti namreč spodbuja njen nadaljnji razvoj.

Program, ki se je pojavljal s kratico UŽU BIPS, so izvajale ustanove, ki so imele usposobljene učitelje: ljudske univerze, zavodi za izobraževanje odraslih in osnovne šole.

Konceptualni problemi programov družinske pismenosti

Izraz program družinske pismenosti vsebuje pojme: pismenost, družina in (izobraževalni) program, ki imajo lahko več različnih pomenov. Poleg že naštetega (značilnosti ciljne skupine) vpliva na pestrost programov družinske pismenosti, zato bomo na kratko pojasnili, kako smo pojme uporabljali pri pripravi programa.

Pismenost

Pismenost kot predmet poučevanja ima lahko poudarek na bralni kulturi (socialnih praksah) ali pa je poudarek na pismenosti kot veščini, potrebni v vsakdanjem življenju. Različni poudarki imajo lahko različne učinke. Pismenost je vključena v različne dejavnosti posameznika, posamezne vidike je težko razločevati, za doseganje učinkov pa je pomembno, da program izhaja iz potreb posameznika in skupine.

Družina

Ko govorimo o družini, imamo v mislih različne družinske skupnosti, v katerih današnji otroci odraščajo. Pri načrtovanju in izvedbi programa družinske pismenosti pojmujeemo družine kot skupnost dveh ali več oseb različnih generacij v nekem trajajočem odnosu, od katerih je najmanj ena oseba otrok, ki potrebuje skrb odraslega. Otrok se uči od družinskih članov, ki ga obkrožajo in oni se učijo od njega.

Izobraževanje

Izobraževalni proces, pri katerem nekdo pomaga pri razvoju pismenosti otroka ali odraslega, obsega cel spekter možnih postopkov: od poučevanja (*instruction*) do podpore (*facilitation*) (Hannon, 2003). Poučevanje sledi načrtovanim izobraževalnim ciljem in je podobno šolskemu pouku, podpora ali spodbuda (*facilitation*) je pomoč pri učenju in reševanju problemov, povezanih s pismenostjo, tako kot poteka učenje v vsakdanjih situacijah. Programi družinske pismenosti vključujejo eno in drugo.

Ciljna skupina oziroma udeleženci v izobraževanju so odrasli in otroci. To je nekoliko nenavadna situacija, saj se večina izobraževalcev usposablja ločeno za poučevanje otrok (področje pedagogike) ali za delo z odraslimi (področje andragogike) in običajno izobraževanje poteka v starostno precej izenačenih skupinah. Področje opismenjevanja je po svoji naravi bližje poučevanju otrok, učitelji v programih družinske pismenosti morajo ves čas upoštevati tudi izkušnje in predznanje odraslih udeležencev, staršev in pri načrtovanju dela upoštevati oboje.

Kulturni in socialni vidiki izobraževanja družin

Splošna značilnost vseh programov družinske pismenosti je, da so usmerjeni v potrebe pomanjkljivo pismenih staršev s ciljem izboljšanja nizke ravni pismenosti in omogočanja večje rabe pismenosti. Običajno pismenost pri družinah, kjer starši to večino pomanjkljivo obvladajo, ni edini problem. Gre za družine s starši z manj izobrazbe in nizkimi dohodki. Včasih so to manjšine ali priseljenci, ki živijo v revnih četrtih ipd. Življenjske razmere vplivajo celostno na delovanje teh družin, na njihovo pojmovanje in vrednotenje pismenosti ter učenja, poznavanje in razumevanje sveta. Slabe življenjske razmere ustvarjajo v starših občutek manjvrednosti, krivde in sramu zaradi revščine in slabih možnosti. Kulturna razlika med izobraževalci in udeleženci v takšnih okoljih je lahko velika, zato je pomembno, da so izobraževalci ozaveščeni o razlikah in jih čim bolj upoštevajo. Rodriguez-Brown (2010) navaja primer šol v južnih državah ZDA, v katerih se šola veliko priseljencev iz srednje in južne Amerike. Kljub pozitivni naravnosti do šolanja so starši (priseljenci) vedno znova presenečeni, da učitelji pričakujejo, da bodo svojim otrokom pomagali pri šolskem delu. Običajno se izgovarjajo, da niso dovolj izobraženi ter da je njihova angleščina slaba in nepravilna, neprimerna za učenje otrok. Ko pa učitelji predlagajo, naj otroke poučujejo v španščini, so spet presenečeni in počaščeni, da ima tudi njihovo znanje, čeprav ni pridobljeno v šoli, neko vrednost in lahko pripomore k šolanju otrok. Ti starši so mnenja, da vmešavanje v delo učitelja, tudi če gre za učno pomoč otroku, ni spoštljivo do šole (avtoritete). Menijo, da imajo učitelji veliko več znanja in poznajo ustrezne načine, kako poučevati otroke. Če bi pa starši poskušali delati z otroki za šolo, bi delo učitelja razvrednotili in lahko naredili škodo svojemu otroku.

Pričakovani učinki programov družinske pismenosti

Izhodišče pri načrtovanju programa družinske pismenosti je pričakovanje, da bo izboljšanje pismenosti staršev prispevalo k boljši pismenosti otrok.

Motivacija staršev

Nastanek programov družinske pismenosti sloni na dejstvu, da so starši otrokovi prvi učitelji. Starši so notranje motivirani, da dejavno spodbujajo razvoj otroka, in pismenost je pomembna za razvoj. Motivacija staršev za pomoč otroku je posebej močna, ko otrok vstopa v šolo. Takrat sta njihov otrok in njihova starševska vloga na preizkušnji, zato so zelo dovzetni za oblike sodelovanja z izobraževalnimi ustanovami. V posebnem položaju so starši, ki se zavedajo svojih primanjkljajev na področju pismenosti. Programi družinske pismenosti so priložnost, da hkrati rešijo dva problema: pridobijo ali obnovijo svoje veščine in se naučijo, kako lahko svojim otrokom učinkovito pomagajo. K večji motivaciji za sodelovanje v programih prispeva tudi pripravljenost izvajalcev programa, da program prilagodijo izobraževalnim potrebam staršev in naredijo »program po meri udeležencev«.

Ponovno doživljanje šolske situacije in učenja staršem omogoča, da bolje razumejo učni proces in postanejo bolj razumevajoči do svojega otroka pri učenju. Starši so se šolali pred mnogimi leti, ko je bil pouk drugačen. Učitelji seznanjajo starše z različnimi postopki, ki so za otroke bolj prijetni in privlačni, tudi bolj učinkoviti: npr. učenje skozi igro. Izkazan interes staršev za otrokovo šolsko delo (skupno obiskovanje programa) ima povraten učinek na motivacijo otrok, ki postanejo tudi sami bolj motivirani za šolo.

Spoznavanje kulturne pokrajine domačega okolja

V okviru izvedbe programa učitelji seznanijo starše in otroke s šolsko ali krajevno knjižnico, kar je pomembno za družine, ki knjižnic sicer ne obiskujejo. Prav tako skupaj obišejo muzej ali kako drugo kulturno ustanovo s ciljem, da se starši seznanijo z delovanjem kulturnih ustanov in se pozneje lažje odločijo sami za obisk.

Podpora starševstvu

Skupinsko delo pri izvajanju programa družinske pismenosti omogoča spoznavanje drugih staršev in otrok. Spoznanje, da se tudi drugi starši nahajajo v podobnem položaju, da bi radi pomagali otroku za šolo, a ne vedo, kako, prinaša olajšanje in spodbudo za nadaljnje delo. Skupinsko delo je priložnost za starše, da vidijo svojega otroka v nekem drugem, izvendružinskem okolju, ga bolje spoznajo in razumejo.

Problemi ob izvajanju programov družinske pismenosti

Ob izvajanju programov se pojavijo problemi v različnih fazah izvedbe. Izziv je najprej pri animiranju potencialnih udeležencev programa, nato pri izpeljavi, saj so pričakovanja vseh akterjev visoka, na koncu pa še pri evalvaciji.

Pridobivanje udeležencev

Na začetku izvajanja programov družinske pismenosti je najpogostejši problem pridobivanje družin. Pismenost je zaradi obveznega šolanja v našem okolju navzoča že dolgo in je po splošnem prepričanju samoumevna, da jo vsi obvladamo, četudi omenjene raziskave kažejo, da ni tako. Prijava za program družinske pismenosti pomeni priznati pred vsemi, tudi pred lastnim otrokom, da pismenosti ne obvladamo ali je ne obvladamo v zadostni meri. Tudi iz tega razloga smo program naslovili tako, da je poudarjeno skupno učenje – *Beremo in pišemo skupaj*.

Pričakovanja

Naslednji pogosti problemi na začetku izvajanja programov so velika pričakovanja na obeh straneh, pri izvajalcih in udeležencih. Družinske pismenosti ne moremo ljudi naučiti. Spremembe nastopajo po majhnih korakih in se ne zgodijo čez noč. Odrasli se vključujejo v program s svojim že pridobljenim znanjem in izkušnjami. Na področju

pismenosti so šibki, imajo pa drugo znanje, ki ga je treba spoštovati in upoštevati. Njihove želje in cilji pri izobraževanju so podrejeni njihovim izobraževalnim potrebam, od izobraževanja pričakujejo, da bo zadovoljilo njihove potrebe.

Evalvacija

Za merjenje učinkov programov (evalvacijo) družinske pismenosti še ne obstajajo ustrezni merski pripomočki in postopki. Izvajalci pričakujejo, da bi izvajanje programov družinske pismenosti moralo imeti kratkoročne in dolgoročne učinke, a jih je v praksi težko spremljati. Nekateri učinki so vidni in bolj dostopni opazovanju in merjenju – npr. raba računalnika, obiskovanje knjižnice. Nekateri učinki so prikriti, subtilni in manj dostopni zunanjemu opazovalcu, npr. spremenjen odnos do šolskega dela ali branja (knjig, tablic ...), ki ga ne doživljajo več kot izgubo časa ali izogibanje delu. Evalvacija je sestavni del izvedbe programa in jo izvajalci izvajajo s pripomočki, ki jih imajo na razpolago. Pridobljeni podatki vsebujejo napotke za nadaljnje delo.

Sklep

Pred približno dvajsetimi leti (1999) je bil program družinske pismenosti *Beremo in pišemo skupaj* predstavljen strokovni javnosti kot nova izobraževalna oblika v našem izobraževalnem sistemu. Novost je bila predvsem v tem, da v izobraževalnem procesu istočasno sodelujejo otroci in starši. Poudarek na pismenosti kot temeljni spretnosti je vzbujal začudenje, saj je javnost s precejšnjo mero nezaupanja sprejela rezultate raziskave o pismenosti odraslih (IALS), ki so bili za Slovenijo neugodni. Udeleženci so zelo dobro sprejeli izvajanje programa. Pokazalo se je, da se otroci in starši skupaj zelo radi učijo, saj so počeli nekaj, kar obstaja v družinah od nekdaj, a mogoče »brez imena«. V programih družinske pismenosti gre za medgeneracijsko učenje. To je v preteklosti omogočalo, da so se spoznanja, odkritja, modrost in umetnost ohranili iz roda v rod. Ohranilo je jezike in kulture mnogih ljudstev. Kot posamezniki smo vključeni v medgeneracijsko učenje, ki »[...] poteka vse življenje. Posamezniki so v času svojega otroštva v stiku s starejšimi in ko kasneje sami odrastejo, so v stiku z mladimi« (Ličen in Bolčina, 2010, str. 8).

Medgeneracijsko učenje kot temeljna metoda v programih družinske pismenosti je močno orodje teh programov. Pri načrtovanju programov družinske pismenosti pa se bo treba prilagajati izobraževalnim potrebam različnih ciljnih skupin. Potrebe po tovrstnih izobraževalnih programih bodo še dolgo časa velike. Razlogov je več. Prvič: razvoj novih računalniških tehnologij, ki zahtevajo različne spretnosti, povezane s pismenostjo, in njihovo stalno posodabljanje. Drugič: v vsaki družbi je delež prebivalstva, ki se je šolal krajši čas (manj kot 10 let), kar ne zadošča za sledenje novim oblikam pismenosti. In tretjič: priseljevanje družin iz različnih krajev sveta predstavlja pomembno ciljno skupino za programe družinske pismenosti.

Izkazovanje kratkoročnih in dolgoročnih učinkov programov družinske pismenosti še ni izpopolnjeno, a včasih nam tudi en vzklík »Poglej, cela knjiga samo o metuljih!« pove, da je udeleženec na poti v boljšo pismenost in tudi v boljšo kakovost življenja.

Literatura

- De Bruin – Parecki, A. (2007). *Let's Read Together*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing.
- Hannon, P. (2003). Family Literacy Programmes. V N. Hall, J. Larson in J. Marsh (ur.), *Handbook of Early Childhood Literacy* (str. 99–111). London: Sage.
- Ileršič, A. (2007). *Programi za razvoj pismenosti odraslih*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Knaflič, L. (2002). Kako družinska pismenost vpliva na pismenost otrok. *Psihološka obzorja*, 11(2), 37–52.
- Knaflič, L., Mirčeva, J. in Možina, E. (2001). *Temeljno znanje in spretnosti mladih, brezposelnih in staršev šolskih otrok. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ACS.
- Kucer, S. B. (2009). *Dimensions of Literacy*. New York: Routledge.
- Ličen, N. in Bolčina, B. (2010). Programi za medgeneracijsko učenje. V *Izobraževanje – most med generacijami. Priročnik za medgeneracijsko učenje* (str. 8). Ajdovščina: LU Ajdovščina.
- Nacionalna strategija za razvoj pismenosti* (2006). Pridobljeno s http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/razvoj_solstva/projekti/pismenost/.
- Nutbrown, C., Hannon, P. in Morgan, A. (2005). *Early Literacy Work with Families*. London: Sage.
- OECD (2000). *Literacy in the Information Age (IALS – mednarodno poročilo)*. Pariz: OECD.
- Rodriguez-Brown, F. V. (2010). Latino Culture and Schooling: Reflection on Family Literacy with a Cultural and Linguistically Different Community. V K. Dunsmore in D. Fisher (ur.), *Bringing Literacy Home* (str. 203–225). Newark: International Reading Association.
- Wasik, B. H. in Herrmann, S. (2004). Family Literacy: History, Concepts, Services. V *Handbook of Family Literacy* (str. 7). Mahwah: Lawrence Erlbaum.